

גיליון מורחב
במלאת 40 שנה לנפילתו
של שלמה אומן ז"ל עקה"ש
ובסופו רשימת הספרים שנסקרו ב'המעין'

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני

המעין

גיליון 242 • תמוז תשפ"ב
[כרך סב, גיליון ד]

הַמַּעֲיִן

בתוכן:

- 5 ..... יוידע קספר כולכם בדין... ברוך מחיה המתים' / **דבר העורך**
- 7 ..... על שלמה אומן ז"ל
- 11 ..... ביורום הלכתיים ויחסם למציאות / **שלמה אומן ז"ל**
- 16 ..... מכתב בעניין היחס לשירות בצה"ל / **שלמה אומן ז"ל**
- 17 ..... כל קבוע כמחצה על מחצה / **הרב אופיר סעדון**; תגובה: **פרופ' יונתן אומן**,
פרופ' ישראל אומן, **שהם בריס**

איגרות גדולי ישראל

- 26 ..... איגרות רידב"ז אל רש"י הילמן זצ"ל בעל 'אור הישר' / **רבי יעקב דוד וילובסקי זצ"ל** (רידב"ז)
- 29 ..... בעניין קנין בשבת / **הרב שלמה זלמן אורבך זצ"ל**

הלכה ואקטואליה

- 32 ..... חיוב מזונות הילדים / **הרב דוד ברוך לאו**
- 47 ..... קימה לכבוד רבו בזמננו / **שלום ניסים בוזגלו**, **ישי בורנשטיין**
- 54 ..... נספח: **מכתב הרב יצחק יוסף**
- 54 ..... האם מותרת 'המתת חסד' על ידי אמירה לגוי? / **הרב יצחק רונס**
- 65 ..... דינו של בשר מתורבת מביצת תרנגולת או מביצית מופרית של פֶּרָה / **הרב פרופ' ארי זיבופסקי והרב יואל קניגסברג**; תגובה: **הרב זאב וייטמן**; תגובת המחברים ...
- 77 ..... האם יש מקום לשימוש במכשיר "אמזון אֶקו" ודומיו בשבת? / **הרב איתן קופיאצקי**
נספח: **מכתב הרב דוב ליאור**

ענייני שמיטה

- 91 ..... חשבונות השמיטה התמוהים בספר כפתור ופרח / **שי ואלטר**
- 102 ..... "בחריש ובקציר תשבות" – שיטת הרמב"ם: שיעור ודברים לזכרו של
מור' הגאון המופלא רבי שלמה פיער זצ"ל / **פרופ' דוד הנשקה**
- 116 ..... ביורום בעניין פירות שביעית בצה"ל / **הרב מרדכי עמנואל**;
תוספת מאת **הרב אליעזר רייכמן**

ביורוי הלכה

- 126 ..... לבירור המושג התלמודי 'גובהה של עיר' / **פרופ' יוסי כץ**
- 135 ..... 'עשר בשביל שתתעשר' רק בצדקה שקעבר למעשר / **הרב מיכאל דושינסקי**

עוד על שיטת הרב שאול ישראלי זצ"ל בפרשת 'האח והאחות' לאור ממצאים חדשים /
140 הרב אורי רדמן .....

לבוא חמת - 'מעלני אנטוכייה': האם קטנו התרגומים הארצישראלים מפשוטו
של מקרא? / הרב ד"ר מרדכי הלפרין .....

תפילה ולשון הקודש

156 מיפיו נוסחי התפילה / הרב אהרן גבאי .....

לשון הקודש או שפה שמית? תורה ומדע בשאלת מוצא הלשון העברית /
185 הרב ד"ר יהונתן וורמסר .....

תגובות והערות

עוד בעניין פירסום מכתבים אישיים ישנים / הרב עמיחי כנרת; 'מבורכת ה' ארצו' /
196 הרב איציק אמת; תגובה בעניין דרכי פסיקת הלכה / פרופ' אביעזרי פרנקל ...

זיכרון להולכים

הספד על הרב שלמה גורן זצ"ל / הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל .....

"מה' מצַעֲדֵי גֶבֶר וְאָדָם מֵהַ יָבִין דְּרָפֹו": דברים לזכר דודי פרופ' יעקב שויקה ז"ל /
204 הרב חיים סבתו .....

208 משה עבד ה': על סבא הרב פרופ' משה דוד טנדלר זצ"ל / הרב שמואל רפפורט .....

ארבעה כתרים: מחשבות וזיכרונות לזכרו של רבינו הרב שמחה הכהן קוק זצ"ל /
212 הרב יהושע וייסינגר .....

על ספרים וסופריהם

שרידים מפירושו למסכת אבות המיוחס לריטב"א או לתלמידו / פרופ' יעקב שמואל שפיגל
218 אקדמות למהדורה מתוקנת של מורה נבוכים בתרגום רבי שמואל אבן תיבון /

240 הרב יהודה זייבלד .....

255 התרגום החדש לאנגלית של ספר 'שומר אמונים' לרבי יוסף אירגס / פרופ' עווד ישראלי
להגהות על הש"ס מאת הרא"מ הורוויץ מפינסק זצ"ל וילקוט המפרשים החדש' של

מהדורת 'עוז והדר' / הרב יעקב טריביץ .....

259 קווים לדרכי לימודו ולמדיניותו ההלכתית של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל,
עי"פ הקדמתו לשו"ת 'ביע אומר' / הרב נתן קוטלר .....

264 .....

274 נתקבלו במערכת .....

309 רשימת הספרים שנסקרו במדור 'נתקבלו במערכת' בגיליונות 'המעין' .....

379 רשימת הספרים שנכתבו עליהם מאמרי סקירה וביקורת בגיליונות 'המעין' .....

388 רשימת המאמרים בכרך סב [גיליונות 242-239] .....

רבי יעקב דוד וילובסקי (רידב"ז) זצ"ל

איגרות רידב"ז אל רש"י הילמן בעל 'אור הישר'

רבי יעקב דוד וילובסקי זצ"ל הנודע בכינויו רידב"ז¹ נולד בקוברין בא' דר"ח אדר תר"ה. לאחר כהונתו כרב בכמה ערים נתמנה בשנת תר"ן לרבה של סלוצק על מקומו של מרן הבית הלוי זצ"ל. בשנת תרס"א עבר לארצות הברית ומונה לרבה של יהודי שיקגו. לאחר מאבקים רבים למען משמר היהדות עלה לארץ הקודש בשנת תרס"ה, וקבע את מושבו בצפת. נתבקש לבית עולמו בראש השנה תרע"ד, ומנוחתו כבוד בצפת. מאז עלייתו ארצה השקיע הרידב"ז את רוב מרצו למען שמירת השמיטה כהלכתה, ולשם כך הוציא לאור את חיבורו על הלכות שביעית 'שלחן ערוך לשבת' עם פירושו 'בית רידב"ז'², אשר חשיבותו בעיניו ניכרת במכתבים שלפנינו.

רבי שמואל יצחק הילמן זצ"ל נולד בעיירה שדובה שבמחוז קובנה בי"ב בתמוז תרכ"ח לאביו רבי אברהם חיים הילמן, מגזע הגאון רבי שמואל הילמן זצ"ל אב"ד מיץ ומנהיים. למד בישיבת וולוז'ין ונסמך להוראה על ידי גדולי הדור, בהם ראש הישיבה רבי רפאל שפירא, רבי אליהו דוד רבינוביץ-תאומים האדר"ת, רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק בעל 'אור שמח', והרידב"ז. אחר נישואיו בשנת תר"נ למד בשקידה רבה ובהתבודדות בבית חותנו. בשנת תרנ"ז, בעודו בן עשרים ותשע בלבד, התמנה כרבה של קהילת ברוזין שבפלך מינסק. בשנת תרס"ח עבר לבריטניה וכיהן כרבה של העיר גלזגו שבסקוטלנד, ובשנת תרע"ד עלה לכהן פאר כראב"ד לונדון. בתקופת כהונתו בעיר הביירה פעל רבות לסייע ליהודים שהתגוררו בה כפליטים בעיקר בזמן מלחמת העולם הראשונה, וכן תמך בישיבות הקדושות בארצות אירופה ובמשולחיהן. בשנת תרצ"ד עלה לארץ ישראל, וקבע את מושבו בירושלים. יסד את הכולל המפורסם 'אוהל תורה' ועמד בראשו, וביתו היה בית ועד לחכמים שרבים מהם נהיו מפורסמים לימים, בהם מרנן הגרש"ז אויערבך, הגרש"ש קרליץ, הגר"י גרוסמן, הגר"ש אלישיב, הגר"ש ואזנר ועוד רבים טובים. חיבורו הגדול 'אור הישר' כולל למעלה מעשרים חלקים על התנ"ך, המשנה, הש"ס והרמב"ם, ובו ניכרות גאונותו וידיעותיו הרבות בחיבורי הראשונים והאחרונים. הרב הילמן התבקש

1 פתרון ראשי התיבות אינו רבי יעקב דוד, כפי שניתן להבין בפשטות, שכן הרידב"ז עצמו קרא לחיבוריו בשם זה. כפי שביאר בעצמו בהקדמת ספרו נימוקי רידב"ז על התורה, אלו ראשי תיבות רינת [כמאמר הכתוב בירמיה לא, ו' רנו ליעקב שמחה] יעקב דוד בן זאב. לאחר זמן, כאשר בעת חוליו נוסף לו השם רפאל, נמצאו ראשי התיבות כפשטן, וכמו שכתב בהקדמתו לתשובותיו בית רידב"ז.

2 חיבור זה כתב הרידב"ז במשך שלושה חודשים בלבד, כמובא בספר מלך ביופיו (על מרן הגר"י אברמסקי זצ"ל) פרק ג.

לבית עולמו ב"ח בסיון תשי"ג, ומנוחתו כבוד בבית החיים בסנהדריה³. בעזבונו נותרו איגרות רבות שקיבל ממרנן ורבנן גדולי ישראל זצ"ל, החל מבקשות תרומה וסיוע, עבור בברכות ואיחולי הוקרה בצאתם לאור של חיבוריו, וכלה בהתייעצויות בנושאים מגוונים. במכתבים אלו ניכרת הערכתם המרובה של גדולי התורה לדמותו רבת הפעלים ולמעשי החסד שגמל לרבים, לצד הערכת חיבורו הגדול 'אור הישר', בפרט על מסכתות סדר קדשים שסביבן לא נכתבו פירושים רבים כידוע.

להלן שלוש איגרות ששלח הרידב"ז אל הגרש"י הילמן. האיגרת הראשונה נכתבה בכ"ה בתשרי תרע"ב כששימש כרב בגלזגו, ובה פירט את סדר ספרו על הלכות שביעית, כשהוא חותם שזהו ספר יקר המציאות מאוד מאוד. באיגרת השניה לא מצוין תאריך, אך היא נכתבה אחרי צאת הספר הנזכר לאור, כאשר רידב"ז קיים את הבטחתו במכתבו הראשון לשלוח את הספר אל הגרש"י הילמן. הוא ביקש לקבל את הספר בכבוד הראוי לו ואף לקבוע שיעור ללמוד בו, והוסיף כי הלומד ירגיש בו 'טעם תורה'. בסוף המכתב ביקש הרידב"ז מרש"י הילמן להודיעו מה דעתו בעניין קביעת בית דין גדול בירושלים בזמן הזה. לא ידוע אם ומה השיב הרב הילמן לרידב"ז בעניין זה, אך בספר 'ואשיבה שופטיך' (תל אביב תרח"ץ עמ' מו) נדפס מכתב של רש"י הילמן משנת תרצ"ה בעניין הסמיכה וחיידוש הסנהדרין בימינו, ושם הזכיר שזה כשלושים וחמש שנה נדרש בזה מהרה"ג רבי מנדל הכהן ז"ל רב העדה האשכנזית בקהיר, ובשלהי דקייטא תרע"ד נשאל כזאת מהגאון הגדול רידב"ז זצ"ל מצפת ת"ו, יעוין שם⁴. המכתב השלישי הוא איגרת ברכה שנכתבה בעשרת ימי תשובה תרע"ג, ועליה חתם הרידב"ז 'ידיו מקושר באהבתו'.

* * *

ב"ה, פעה"ק צפת ת"ו. יום כ"ה לחדש תשרי שנת תרע"ב.
כבוד ידי"נ וחביבי הרב הגאון המובהק המפורסם החו"ב סוע"ה⁵ פאר ישורון י"א⁷
כש"ת שמואל יצחק נ"י הילמאן, הגאבד"ק גלאסקאב⁸.
שלום וכו'.

3 חתנו היה הרב הראשי השני הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג. לקווים נוספים לדמותו יעוין באהלי שם עמ' תנ, בקובץ ישורון ח עמ' תרפא, ובמבוא לספר אור הישר על התנ"ך.

4 מצויים בארכיון המדינה פ-4265/17, פ-4266/1.

5 הרידב"ז נפטר כאמור בר"ה תרע"ד, ונדצ"ל שלהי דקייטא תרע"ג. עיקר דעת הרידב"ז בענין זה מתפרשת בקונטרס סמיכת חכמים לרבי אהרן מנדל הכהן הנזכר דף יב ע"א, וז"ל בתו"ד: כי בשנה העברה כתב לי גם כן אודות להחזיר הסמיכה, וידעתי שהצדק עמו, אך כיצד בידינו זאת. ע"כ. ויעוין גם במכתביו שבמבוא לספר יד ראם (תל אביב תש"ך), ובספר עשות משפט עמ' רצא.

6 החכם ובקי, סיני ועוקר הרים.

7 ירא אלקים.

8 =גלזגו.

הסך 5 ר"ה דהוא עשרים שילינג הגיעני לנכון, ברכות ינחו על ראשו. כעת ספרי שולחן ערוך הלכות שביעית הוא באמצע הדפוס¹⁰. מסודר הוא כך, נדפס עם הספר פאת השולחן ביחד, לשון הרמב"ם ז"ל ופאת השולחן וספר בית ישראל בצידו כמו שנדפס בצפת הספר פאת השולחן בזמן המחבר זצ"ל¹¹. ועתה נכנסתי בפנים¹² בהגהות שלי בשם שולחן ערוך לשבת, ומן הצד ספר בית רידב"ז, ויהיו כעת שני בתים ושני שולחנות¹³. והוא ספר יקר המציאות מאוד מאוד בע"ה. וד' יזכני לברך על המוגמר, ואשלח לכ"ג נ"י בע"ה.

משולח על הישיבה שליח כעת במדינתו איש ספרדי, בטח יקרבו כ"ג נ"י.

והנני ידו מוקירו, יעקב דוד רידב"ז

* * *

ב"ה.

מע"כ ידידי וחביבי בתוונא דליבאי דיתיב, הרב הגאון הגדול המפורסם, חו"ב בכל ח"ת¹⁴, סוע"ה, אוצר של יראת שמים כו', כש"ת ש"י נ"י הילמן הגאב"ד גלאסקאוו. על ידי הרב דמאנשעסטר גיע לידו ספרי הקטן והיקר, יקבלו בכבוד התורה. ואבקשו שיקבע שיעור ללמוד בו, כי הוא חלק שולחן ערוך להלכות שביעית, וירגיש בו טעם תורה. וכבר נתפרסם מחכמי ירושלים תובב"א נחיצת הספר הזה בזמן הזה. ואנא להודיעני דעתו בדבר לקבוע בית דין הגדול בירושלים תובב"א.

ידו מברכו ומכבדו, יעקב דוד רידב"ז

אולי יוכל לקבל ספר אחד גם עבור בית המדרש.

* * *

ב"ה, פעה"ק צפת ת"ו. יום ד' לחדש תשרי שנת תרע"ג. מע"כ ידי"נ הרם הגאון המובהק החריף ובקי בכח"ת¹⁵, סוע"ה, אוצר של יראת שמים, כש"ת שמואל יצחק נ"י הילמאן, הגאבד"ק גלאסקאוו. יתברך בשנה טובה והצלחה בתורה ובגשמיות.

בברכת ידו מוקושר באהבתו, יעקב דוד רידב"ז

9 רובל.

10 הספר אכן נדפס בירושלים באותה שנה, תרע"ב.

11 הוא הגאון רבי ישראל משקלוב זצ"ל, בשנת תקצ"ו.

12 היינו ביחד עם לשון הרמב"ם ופאת השלחן, וכפי שכתוב בעמוד השער בזה"ל: הפנים האותיות מרובעות הגדולות הן לשון הרמב"ם ז"ל, והאותיות מרובעות הקטנות הן לשון הפאת השלחן ז"ל, ואותיות רש"י שבפנים הן שולחן ערוך לשבת מהרידב"ז נ"י וכו'.

13 כלומר, בית ישראל ובית רידב"ז אלו הבתים, ופאת השלחן ושלחן ערוך לשבת אלו הם השולחנות.

14 חדרי תורה.

15 בכל חדרי תורה.